

СОЦІАЛЬНА ЗНАЧУЩІСТЬ ТА РОЛЬ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ В РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ

Вікторія Маринич, Ірина Когут

Національний університет фізичного виховання і спорту України, Київ, Україна

Анотація. Передумови: Через збройну агресію Росії кількість ветеранів в Україні стрімко зростає. Це створює безпрецедентну демографічну зміну, яка потребує наукового осмислення соціально-економічних, психологічних та правових наслідків. Ветерани стикаються з фізичними та психологічними травмами, проблемами реінтеграції, працевлаштування та адаптації. Фізична культура і спорт є потужним інструментом для одночасного покращення фізичного стану, ментального здоров'я та соціальної адаптації ветеранів та їхніх родин. Дослідження у цій сфері є критично важливими для виявлення та впровадження найкращих міжнародних практик на національному рівні, що сприятиме успішній інтеграції ветеранів у суспільство.

Мета – узагальнення міжнародних наукових напрацювань щодо реабілітації та реінтеграції ветеранів війни і членів їх сімей в суспільство та визначення ролі фізичної культури і спорту на цьому шляху.

Методи: аналіз наукової літератури; візуальний інструмент Connected Papers, який базується на концепціях спільного цитування та бібліографічного зв'язування; синтез та узагальнення, системний підхід.

Результати. Проаналізовано оглядові статті щодо реабілітації та реінтеграції ветеранів війни та їхніх родин за допомогою фізичної культури і спорту. Виявлено, що адаптивні види спорту позитивно впливають на фізичне, психологічне та соціальне благополуччя людей з інвалідністю, включаючи ветеранів, покращуючи якість їхнього життя. Систематичний огляд підтвердив, що спорт та фізична активність є ефективним інструментом реабілітації для ветеранів, сприяючи зменшенню симптомів ПТСР, відновленню фізичних функцій та соціальній реінтеграції. Загалом, виділено п'ять груп пов'язаних статей, що дозволило виділити тематичні кластери.

Висновки. Міжнародний досвід підтверджує багатогранний позитивний вплив адаптивного спорту. Систематичні огляди та якісні дослідження переконливо демонструють, що участь ветеранів війни з інвалідністю змаганнях з адаптивного спорту сприяє значному покращенню фізичного здоров'я, психологічного благополуччя, а також соціальної реінтеграції ветеранів війни. Міжнародні дослідження висвітлюють як бар'єри, так і сприяючі фактори для залучення осіб з інвалідністю до спорту. Аналіз публікацій, сфокусованих саме на цільовій групі ветеранів війни та членів їх сімей, щодо впливу фізичної культури і спорту на їх реабілітацію та реінтеграцію, дозволив виділити тематичні кластери.

Ключові слова: ветерани війни, адаптивний спорт, сім'ї, інклюзивність, реабілітація, реінтеграція.

Viktoriia Marynych, Iryna Kohut

SOCIAL SIGNIFICANCE AND ROLE OF PHYSICAL CULTURE AND SPORTS IN THE REHABILITATION AND REINTEGRATION OF WAR VETERANS AND THEIR FAMILIES

Abstract. Preconditions: Due to Russia's armed aggression, the number of veterans in Ukraine is rapidly increasing. This creates an unprecedented demographic change that requires scientific understanding of the socio-economic, psychological and legal consequences. Veterans face physical and psychological trauma, problems of reintegration, employment and adaptation. Physical culture and sports are a powerful tool for simultaneously improving the physical condition, mental health and social adaptation of veterans and their families. Research in this area is critically important for identifying and implementing the best international practices at the national level, which will contribute to the successful integration of veterans into society.

The purpose of the study is to summarize international scientific developments on the rehabilitation and reintegration of war veterans and their family members into society and to determine the role of physical culture and sports on this path.

Methods: analysis of scientific literature; Connected Papers visual tool, based on the concepts of joint citation and bibliographic linking; synthesis and generalization, systemic approach.

Results. Review articles on the rehabilitation and reintegration of war veterans and their families through physical education and sports have been analyzed. It has been found that adaptive sports have a positive effect on the physical, psychological and social well-being of people with disabilities, including veterans, improving their quality of life. The systematic review has confirmed that sports and physical activity are an effective rehabilitation tool for veterans, contributing to the reduction of PTSD symptoms, restoration of physical functions and social reintegration. In general, five groups of related articles have been identified. It has allowed the identification of thematic clusters.

Conclusions. International experience confirms the multifaceted positive impact of adaptive sports. Systematic reviews and qualitative studies convincingly demonstrate that the participation of war veterans with disabilities in adaptive sports competitions contributes to significant improvements in the physical health, psychological well-being, and social reintegration of war veterans. International studies highlight both barriers and facilitating factors for the involvement of people with disabilities in sports. An analysis of publications focused specifically on the target group of war veterans and their family members regarding the impact of physical education and sports on their rehabilitation and reintegration has allowed us to identify thematic clusters.

Keywords: war veterans, adaptive sports, families, inclusion, rehabilitation, reintegration.

Маринич В., Когут І. Соціальна значущість та роль фізичної культури і спорту в реабілітації та реінтеграції ветеранів війни та членів їх сімей. *Sport Science Spectrum*. 2025; 2: 82-90
DOI: <https://doi.org/10.32782/spectrum/2025-2-12>

Marynych V., Kohut I. Social significance and role of physical culture and sports in the rehabilitation and reintegration of war veterans and their families. *Sport Science Spectrum*. 2025; 2: 82-90
DOI: <https://doi.org/10.32782/spectrum/2025-2-12>

Вступ. Внаслідок триваючої збройної агресії росії проти України кількість ветеранів (учасників бойових дій, осіб з інвалідністю внаслідок війни, членів сімей загиблих захисників та захисниць) стрімко зростає. Ця демографічна зміна є безпрецедентною в новітній історії України, що вимагає ґрунтовного наукового осмислення її соціально-економічних, психологічних та правових наслідків. Кількість учасників бойових дій, ветеранів російсько-української війни станом на 1 червня 2025 р. склала 851 068 осіб [1], а після війни складе орієнтовно до 4 млн осіб [5].

Ветерани повертаються до мирного життя з глибокими травмами – фізичними та психологічними [16]. Вони стикаються з проблемами реінтеграції в суспільство, труднощами з працевлаштуванням, адаптацією до нових соціальних ролей, потребою в якісній медичній, фізичній та психологічній реабілітації тощо [1, 11]. Успішна інтеграція ветеранів є важливим аспектом у розбудову нашої країни після завершення військових дій [18].

Фізична культура і спорт пропонують унікальний інструментарій для одночасного впливу на фізичний стан, ментальне здоров'я, соціальну адаптацію та психологічну стійкість на ветеранів війни. Широке коло дослідників обґрунтували це в своїх дослідженнях [10, 2, 3, 17, 4]. Війна впливає не лише на військовослужбовців та ветеранів війни, а й на їх близьких, які також потребують підтримки та адаптації [19]. Проведення дослідження щодо впливу занять фізичною культурою і спортом на ветеранів війни, і також членів їх сімей, дозволять виявити та систематизувати найкращі міжнародні напрацювання, що надасть можливість впровадити їх на національному рівні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукова робота виконана відповідно до Плану науково-дослідної роботи Національного університету фізичного виховання і спорту України на 2021–2025 рр. за темою 1.4. «Теоретико-методологічні засади розвитку професійного, неолімпійського та адаптивного спорту в Україні в умовах реформування сфери фізичної культури і спорту» (номер державної реєстрації 0121U108294) та темою «Науково-методичне забезпечення як інструмент імплементації інклюзивної фізкультурно-спортивної діяльності ветеранів війни і членів їх сімей» (номер державної реєстрації 0125U002028).

Мета дослідження – узагальнення міжнародних наукових напрацювань щодо реабілітації та реінтеграції ветеранів війни і членів їх сімей в суспільство та визначення ролі фізичної культури і спорту на цьому шляху.

Методи і організація дослідження: аналіз наукової літератури; візуальний інструмент Connected Papers, який базується на концепціях спільного цитування та бібліографічного зв'язування; синтез та узагальнення, системний підхід.

У процесі дослідження проводився пошук та дослідження статей, що стосуються тематики дисертаційної роботи за ключовими словами «ветеран війни», «сім'я ветерана війни», «фізична культура», «спорт», «адаптивний спорт», «реабілітація», «реінтеграція» за допомогою візуального інструменту Connected Papers, який базується на концепціях спільного цитування та бібліографічного зв'язування. Обрана вихідна стаття дозволила обрати десятки статей з найсильнішими зв'язками. На представлених

рисунках статті розташовані за ступенем їх схожості. Вони безпосередньо не цитують одна одну, але можуть бути сильно пов'язані та розташовані дуже близько одна до одної, що дозволило кластеризувати групи статей. База даних підключена до Semantic Scholar Paper Corpus (ліцензована за ODC-BY).

Також проводився аналіз академічних текстів (дисертацій на здобуття наукових ступенів та авторефератів дисертацій (дисертації); звітів у сфері наукової і науково-технічної діяльності (звіти) в загальнодержавній розподіленій електронній базі даних «Національний репозитарій академічних текстів» за ключовими словами «ветеран війни», «спортивна діяльність», «інклюзивна модель», «інклюзивність», «фізкультурно-оздоровча діяльність», «сім'я ветерана війни».

Результати. На початковому етапі в пошуковій системі Google Scholar проводився пошук текстів оглядових наукових публікацій за темою статті, що дозволило обрати перелік досліджень, сфокусованих на проблемах реабілітації та реінтеграції ветеранів війни та членів їх сімей засобами фізичної культури і спорту. Проаналізуємо зміст чотирьох оглядових статей, обраних для вивчення і пошуку вихідної статті, що дозволить на основі спільного цитування заглибитися в обрану тему.

У першій статті дослідники Robert Diaz, Emily K. Miller, Emily Kraus, and Michael Fredericson (2019) [14] вивчали вплив участі в адаптивних видах спорту на якість життя людей з інвалідністю. Науковці наголошують на добре відомих перевагах регулярної фізичної активності для зменшення вторинних наслідків сидячого способу життя у загальній популяції. Проте, вони звертають увагу на те, що люди з інвалідністю рідше беруть участь у рекреаційній діяльності порівняно з особами без інвалідності. Метою статті є узагальнення наявних доказів щодо позитивного зв'язку між участю у регулярній рекреаційній та спортивній діяльності та покращенням якості життя людей з інвалідністю. Цей позитивний вплив охоплює різні виміри якості життя: покращення фізичного здоров'я, функціональних можливостей, зниження вторинних ускладнень, пов'язаних із малорухливим способом життя; підвищення самооцінки, впевненості у собі, зменшення симптомів депресії та тривоги, покращення настрою; розширення соціальних контактів, інтеграція у суспільство, зменшення відчуття ізоляції, почуття приналежності до спільноти; відновлення почуття мети, отримання задоволення від досягнень. Дослідження узагальнює наявні дані й чітко окреслює напрямки для майбутніх дослідницьких зусиль в адаптивному спорті та його впливу на якість життя людей з інвалідністю, включаючи ветеранів.

У наступній публікації автори E. A. Jaarsma, P. U. Dijkstra, J. H. B. Geertzen, R. Dekker (2014) [8] аналізують та ідентифікують бар'єри та стимули, що впливають на участь у спорті людей з інвалідністю. Дослідники визначають зростаючу важливість фізичної активності та спорту для цієї групи населення, але також відзначають, що рівень їхньої участі залишається нижчим порівняно з загальною популяцією. Огляд виявив широкий спектр як бар'єрів, так і сприяючих факторів, які впливають на спортивну участь людей з інвалідністю (рис. 1).

Рис. 1. Спектр бар'єрів та сприяючих факторів, які впливають на спортивну участь людей з інвалідністю

Загалом, дослідження надає міцну основу для розуміння складної взаємодії факторів, що впливають на участь у спорті людей з інвалідністю, і є незамінним джерелом для тих, хто прагне розробити ефективніші стратегії підтримки та інтеграції ветеранів через адаптивний спорт.

Науковці Caddick, N., & Smith, B. (2014) [9] в систематичному огляді досліджують вплив спорту та фізичної активності на добробут ветеранів бойових дій. Виявлено, що спорт та фізична активність можуть бути ефективним інструментом реабілітації для ветеранів, особливо тих, хто має бойовий досвід. Ключові висновки включають: позитивний вплив на психологічне благополуччя (заняття спортом сприяють зменшенню симптомів посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та інших психічних розладів, можуть покращувати настрій, знижувати рівень тривоги та депресії, а також підвищувати самооцінку та почуття власної гідності); фізичне відновлення (участь в адаптивних видах спорту допомагає ветеранам з фізичними травмами відновити або покращити свої фізичні функції, витривалість та загальний стан здоров'я); соціальна реінтеграція (спорт створює можливості для соціалізації, формування нових соціальних зв'язків та почуття спільноти, допомагає ветеранам подолати ізоляцію, яка часто виникає після повернення з війни, та реінтегруватися у цивільне життя. Тактики, такі як встановлення цілей та командний менталітет, які є критичними компонентами як спортивної, так і військової підготовки, допомагають учасникам відновити зв'язок зі своєю військовою ідентичністю без негативних наслідків самопорівняння). Результати дослідження підкреслюють необхідність інтеграції спорту та фізичної активності в комплексні моделі лікування та підтримки ветеранів, що може вплинути на розробку політик і програм, які заохочують участь ветеранів у конкурентних видах спорту або інших рекреаційних заходах.

У полі зору нашого дослідження потрапило ще одна публікація, дотична до тематики дослідження. Так, автори McCormick W. H., Currier J. M., Isaak S. L., Sims B. M.,

Slagel B. A., Carroll T. D., Hamner K., & Albright D. L. (2019) [15] провели якісне дослідження, метою якого було вивчення військової культури та процесу пост-військового переходу серед ветеранів. Було проведено сім фокус-груп за участю 44 ветеранів (n=44), що дозволило виявити чотири широкі кластери тем, що відображають ключові аспекти досвіду ветеранів: опис військової культури та цінностей (патріотизм, почуття товариства, дисципліна, мужність, честь, гордість, лідерство, ієрархія, а також прагнення до місії та подолання труднощів, що підкреслює багатогранність військової культури); конфлікти з цінностями/переконаннями під час військової служби (досвід ветеранів щодо конфліктів, які виникали під час служби); зміни після військової служби (виклики та адаптації, з якими стикаються ветерани після повернення до цивільного життя); комунікація з невійськовими особами (складнощі у спілкуванні ветеранів із цивільним населенням).

Результати дослідження підкреслюють необхідність врахування унікального культурного контексту ветеранів при розробці та впровадженні програм підтримки, особливо у сфері психічного здоров'я та соціальної адаптації. Виявлені труднощі у комунікації та відмінності між військовою та цивільною культурами вказують на потребу у просвітницьких програмах для мирного населення та розвитку спеціалізованих підходів для ветеранів.

У процесі пошуку статей за темою дисертаційного дослідження і спираючись на бібліографічне зв'язування обрана вихідна стаття «The physical, psychological, and social impacts of participation in the Invictus Pathways Program: A qualitative analysis of veterans' perceptions and experiences» авторів Post, D., Baker, A., Milanese, S., Freegard, S., & Parfitt, G. (2023), опублікована в PLoS ONE (рис. 2) [20].

У статті представлено якісне дослідження, сфокусоване на вивченні впливу участі ветеранів війни у Програмі «Шляхи Нескорених» (Invictus Pathways Program) на їхнє фізичне, психологічне та соціальне благополуччя.

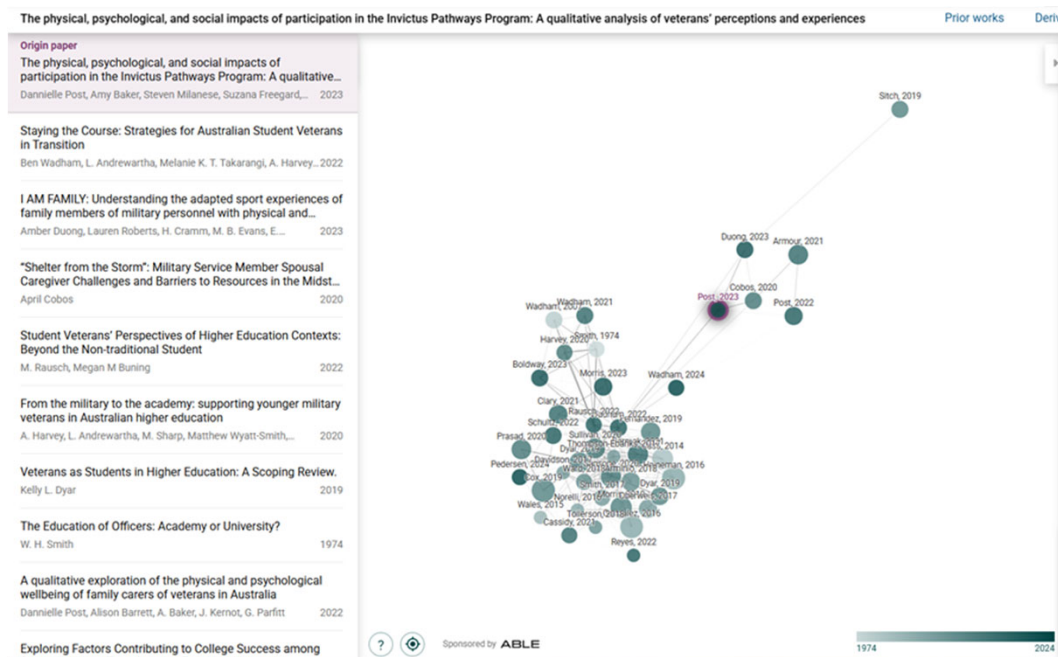

Рис. 2. Результати кластеризації пов'язаних статей зі статтею «The physical, psychological, and social impacts of participation in the Invictus Pathways Program: A qualitative analysis of veterans' perceptions and experiences» (2023)

У 2024 р. Програма «Шляхи Нескорених» була перейменована в Програму «Добробут австралійських ветеранів та служб з надзвичайних ситуацій» (Wellbeing for Australian Veterans and Emergency Services (WAVES)). Вона заснована спільно з Фондом досліджень лікарень та Університетом Південної Австралії (UniSA) і зосереджується на використанні спорту, фізичних вправ та заняттях адаптивними видами спорту для допомоги військовослужбовцям та ветеранам сил оборони, а також службам з надзвичайних ситуацій у покращенні їх самопочуття. Програма WAVES мотивована метою проведення Ігор Нескорених (Invictus Games). Деякі з учасників Програми прагнуть змагатися на національних та міжнародних змаганнях з адаптивних видів спорту, але для більшості учасників є прагнення використати вплив фізичних вправ та спорту для натхнення і мотивації, відновлення стану здоров'я, благополуччя та добробуту. Програма допомагає учасникам досягти їхніх цілей щодо фізичного, психічного та психосоціального благополуччя та включає заходи, на які також запрошують членів сімей. Це перша у світі Програма, що підтримується Міністерством охорони здоров'я Австралії у справах військовослужбовців та надзвичайних ситуацій (MESHA), ініційована студентською спільнотою, надає учасникам доступ до низки заходів для соціалізації в громаді, а також до надання медичних послуг.

У статті автори спробували отримати глибоке розуміння того, як ветерани війни і військовослужбовці (дослідження залучило 23 ветерани (N=23), які брали участь у Програмі «Шляхи Нескорених») сприймають та переживають свою участь у цій Програмі, що, у свою чергу, може допомогти у вдосконаленні подібних ініціатив в Австралії та у інших країнах світу.

Шляхом тематичного аналізу було виявлено чотири основні теми, що відображають вплив участі у Програмі «Шляхи Нескорених» на ветеранів війни і військовослужбовців:

1. Покращення фізичного стану (відновлення фізичних функцій, покращення фізичної форми, зниження болю та підвищення загальної енергії).
2. Покращення психологічного здоров'я (зменшення симптомів стресу, тривоги, депресії, підвищення самооцінки, відчуття мети та покращення копінгових стратегій).
3. Покращення соціального благополуччя (посилення соціальних зв'язків та відчуття приналежності, формування нових дружніх стосунків, почуття товариства, взаємодопомоги та зменшення соціальної ізоляції).
4. Створення інклюзивного середовища (програма створила середовище, яке було безпечним, підтримуючим та інклюзивним, дозволяючи ветеранам війни і військовослужбовцям відчувати себе зрозумілими та прийнятими, незалежно від їхніх травм чи обмежень).

Результати цього дослідження підтвердили багатогранний позитивний вплив спеціалізованих адаптивних спортивних програм, таких як «Шляхи Нескорених», на добробут ветеранів, можуть бути використані для розробки нових ініціатив, які будуть відповідати потребам ветеранів війни. В дослідженні підкреслена роль інклюзивності, акцентовано на важливості створення підтримуючого та інклюзивного середовища, що є ключовим фактором для успішної реінтеграції та благополуччя ветеранів війни.

Сильно пов'язана та розташована дуже близько наступна публікація «I AM FAMILY: Understanding the adapted sport experiences of family members of military personnel with physical and mental illnesses and injuries through the lens of the Invictus Games», авторами якої є Duong, A., Roberts, L., Cramm, H., Evans, M. B., Mayhew, E., Latimer-Cheung, A. E., Aiken, A., & Shirazipour, C. H. (2023) [12]. Стаття опублікована у виданні «Disability and Health Journal» (рис. 3).

У цьому дослідженні автори зосередилися на вивченні досвіду саме членів сімей військовослужбовців, які отримали фізичні та психічні травми/захворювання, через призму їхньої участі в Іграх Нескорених (Invictus Games)

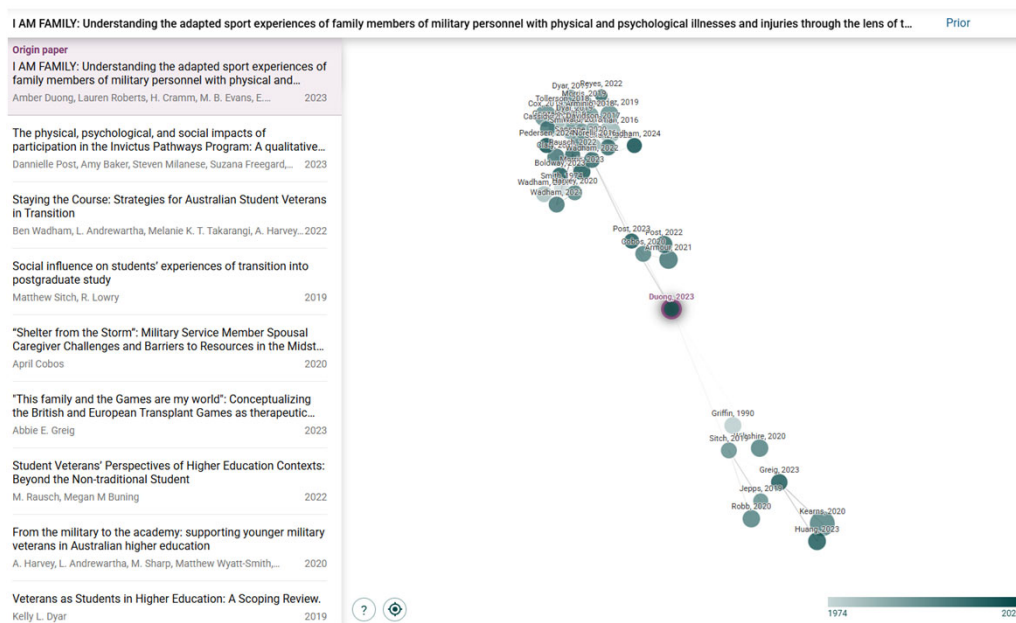

Рис. 3. Результати кластеризації пов'язаних статей зі статтю «I AM FAMILY: Understanding the adapted sport experiences of family members of military personnel with physical and psychological illnesses and injuries through the lens of the Invictus Games» (2023)

з метою обґрунтування, як адаптивний спорт впливає на добробут цих сімей, зокрема на їхню стійкість, соціальну підтримку та подолання труднощів, пов'язаних з травмами їхніх родичів.

В дослідженні виявлено, що участь у заходах, подібних до Ігор Нескорених, надає членам сімей (подроз'язку, партнеру, батькам) унікальну платформу для взаємодії, емоційної підтримки та відчуття приналежності, сприяє підвищенню їхнього психологічного благополуччя та допомагає в адаптації до нових життєвих обставин, пов'язаних з інвалідністю військовослужбовців (визначається хвороба/травма учасника). Дослідження підкреслює важливість інклюзивних спортивних програм як інструменту для підтримки сімей, які стикаються з викликами, спричиненими військовими травмами.

Наступна група пов'язаних статей присвячена використанню досвіду проведення Паралімпійських ігор в організації та проведенні Ігор Нескорених. Так, в статті «The Invictus Games Categorisation System: A framework for adapted sports» авторів Helen Blamey, Janet Lawson, Celina H. Shirazipour, яка опублікована в журналі «European Journal of Adapted Physical Activity (EUJAPA)» (2024) [6] представлений детальний опис та аналіз системи класифікації, що використовується на Іграх Нескорених (Invictus Games). Автори, які мають значний досвід у сфері адаптивного спорту та класифікації спортсменів, підкреслюють унікальність цієї системи в порівнянні з традиційними системами класифікації, що використовуються Міжнародним Паралімпійським Комітетом (IPC). Стаття акцентує увагу на тому, що система класифікації Ігор Нескорених розроблена як інноваційний підхід для некомерційних змагань в адаптивному спорті, що прагне інтегрувати учасників, які стикаються з широким спектром станів, включаючи невидимі та психологічні травми, а також постійний біль, які часто не відповідають критеріям IPC. Автори у партнерстві з Invictus Games Foundation (IGF) охопили дані

(документація IGF, спостереження зі змагань та тренувальних таборів, а також інтерв'ю з представниками країн-учасниць та спортсменами) за період з 2014 по 2022 рр., включаючи перші чотири Ігри Нескорених.

Автори дійшли висновку, що система класифікації на Іграх Нескорених є унікальною, оскільки, на відміну від IPC, дозволяє брати участь особам з усіма типами уражень, включаючи психологічні розлади (наприклад, ПТСР, тривоги), неперманентні фізичні ураження, легкі фізичні ураження та стани здоров'я без супутніх фізичних уражень, включаючи учасників з боєм або функціональними порушеннями, які не є органічними.

Система класифікації поділяється на дві категорії – «Відкриту» (Open) та «Постійне фізичне ураження» (PI), які контролюють вплив захворювань або травм на спортивні результати. «Відкрита» категорія є найбільшою та охоплює широкий спектр станів, що не відповідають критеріям IPC. Процес класифікації пройшов еволюцію, що покращило точність та зменшило варіативність. Присутній спрощений підхід до медичної документації (не вимагають детальних медичних діагностичних форм чи звітів, покладаючись на клінічну оцінку та професійне судження підготовлених класифікаторів). Це зменшує стрес та фінансові витрати для учасників. Стаття підкреслює важливість підготовки класифікаторів, включно зі збільшенням різноманітності (гендерної, географічної, мовної) серед класифікаторів. Доведено, що система класифікації Ігор Нескорених підтримує фокус на особистому шляху відновлення та реабілітації, а не на медальному заліку, що є ключовим для військовослужбовців та ветеранів (рис. 4).

Значну кількість перекриваючих цитат та посилань має стаття, присвячена вивченню досвіду опікунів (family carers) ветеранів війни в Австралії, зокрема їхнього фізичного та психологічного благополуччя [7]. Актуальність дослідження зумовлена тим, що опікуни ветеранів часто не звертаються за підтримкою щодо власного благополуччя.

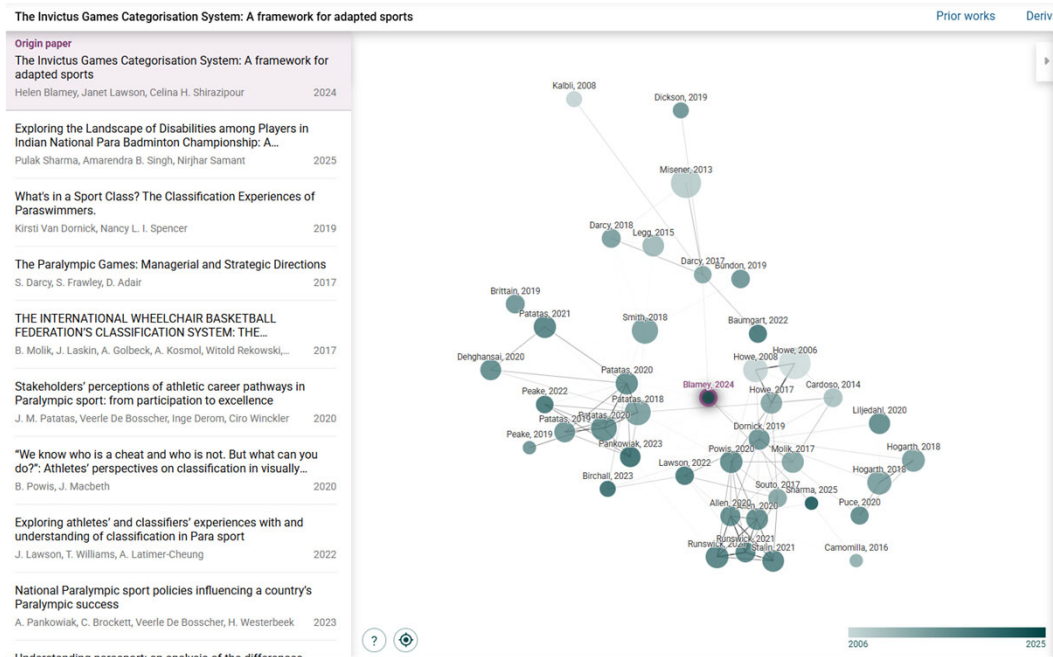

Рис. 4. Результати кластеризації пов'язаних статей зі статтю «The Invictus Games Categorisation System: A framework for adapted sports» (2024)

У дослідженні виявлені бар'єри та сприяючі фактори, з якими стикаються опікуни, займаючись своїм добробутом та виконуючи роль доглядача. Серед факторів, які перешкоджають опікунам звертатися за підтримкою для власного благополуччя можуть бути стигма, брак часу, фінансові обмеження, відсутність відповідних послуг, складнощі у навігації з системою підтримки, або навіть відчуття, що їхні потреби є вторинними порівняно з потребами ветерана. Серед сприяючих факторів, які допомагають опікунам справлятися з труднощами та підтримувати своє благополуччя, можна виділити соціальну підтримку (від родини, друзів, інших опікунів), доступ до ресурсів,

ефективні стратегії подолання, визнання їх ролі та її важливості, а також наявність якісних послуг підтримки. Дослідження підкреслює, що опікуни ветеранів часто мають складний досвід, який впливає на їхнє фізичне та психічне здоров'я, тому важливий комплексний підхід до підтримки ветеранських сімей, який включає турботу про благополуччя тих, хто доглядає за ветеранами (рис. 5).

Візуально кластеризується група статей, присвячених виявленню психологічних наслідків для сімей ветеранів. Проаналізуємо публікацію «Identifying psychological outcomes in families of Five Eyes alliance armed forces Veterans: A systematic review» авторів Armour, C., Spikol, E.,

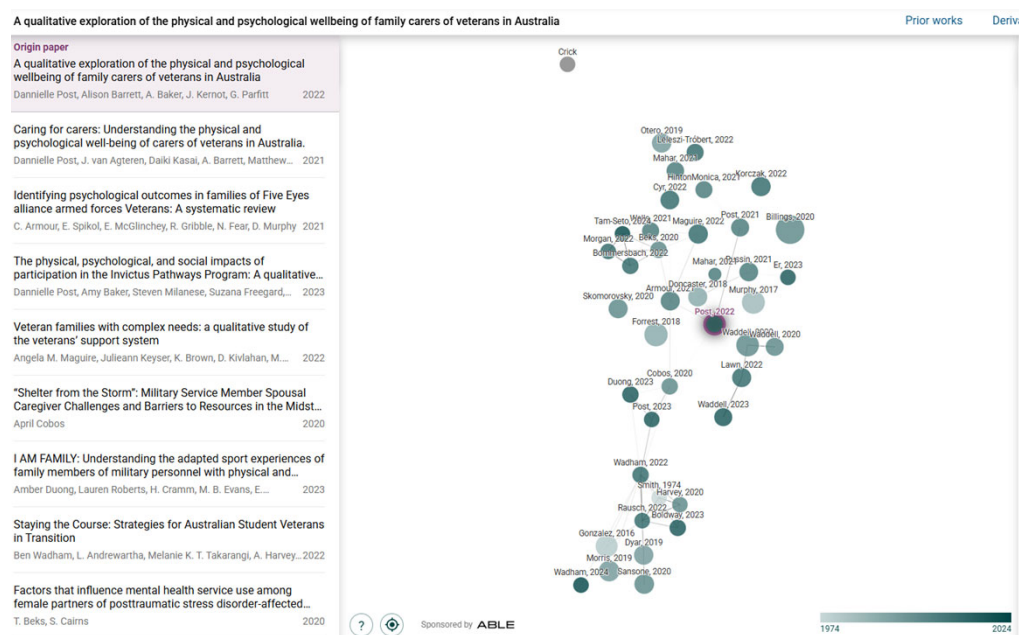

Рис. 5. Результати кластеризації пов'язаних статей зі статтю «A qualitative exploration of the physical and psychological wellbeing of family carers of veterans in Australia» (2022)

McGlinchey, E., Gribble, R., Fear, N., & Murphy, D. (2022) [13], опубліковану у Journal of Military, Veteran and Family Health.

Мета дослідження полягала у виявленні психологічних наслідків для сімей ветеранів Збройних сил країн альянсу «П'ять очей» (Five Eyes alliance: Австралія, Канада, Нова Зеландія, Велика Британія та Сполучені Штати Америки). Систематичний огляд виявив низку психологічних наслідків для сімей ветеранів: міжгенераційна передача посттравматичного стресового розладу (ПТСР) у сім'ях ветеранів, що вказує на довгостроковий вплив травматичного досвіду на наступні покоління; зниження психічного здоров'я партнерів ветеранів; вплив ПТСР на сімейний емоційний клімат; вразливість психічного здоров'я дітей ветеранів; суїцидальність серед ветеранів та їхніх партнерів.

Результати дослідження є критично важливими для розуміння широкого спектру психологічних труднощів, з якими стикаються члени сімей ветеранів. Вони вказують на те, що вплив військової служби та пов'язаних з нею травм поширюється далеко за межі самого ветерана, зачіпаючи його найближче оточення. Виявлені наслідки підкреслюють необхідність розробки комплексних програм підтримки, які враховують не лише потреби самих ветеранів, але й специфічні потреби їх сімей (рис. 6).

Розглянуті центральні статті тематичних кластерів дозволили виділити п'ять груп проблем ветеранів війни та членів їх сімей на шляху реабілітації та реінтеграції в суспільство та визначається роль фізичної культури і спорту в цьому аспекті (рис. 7).

А. Аналіз фізичного, психологічного і соціального впливу на ветеранів війни їх участь в Іграх Нескорених або програмах, подібних до цих змагань.

Б. Розуміння спортивного досвіду членів сімей військовослужбовців з фізичними та психологічними захворюваннями та травмами крізь призму Ігор Нескорених.

В. Система класифікації на Іграх Нескорених та Паралімпійських іграх.

Г. Фізичне та психологічне благополуччя членів сімей ветеранів війни.

Д. Психологічні труднощі, з якими стикаються члени сімей ветеранів війни.

Висновки. Міжнародний досвід підтверджує багатогранний позитивний вплив адаптивного спорту. Систематичні огляди та якісні дослідження переконливо демонструють, що участь ветеранів війни з інвалідністю в змаганнях з адаптивного спорту сприяє значному покращенню фізичного здоров'я, психологічного благополуччя (зокрема, зменшенню симптомів ПТСР, депресії та тривоги), а також соціальної реінтеграції ветеранів війни. Такі програми, як «Шляхи Нескорених», створюють інклюзивне та підтримуюче середовище, що є критично важливим для відновлення відчуття приналежності до спільноти.

Міжнародні дослідження висвітлюють як бар'єри (фізичні, психологічні, соціальні, організаційні), так і сприяючі фактори (мотивація, соціальна підтримка, доступність адаптованого обладнання) для залучення осіб з інвалідністю до спорту. Аналіз системи класифікації Ігор Нескорених демонструє її інноваційний підхід, що дозволяє інтегрувати учасників з широким спектром уражень, включаючи психологічні травми та біль, на відміну від більш жорстких критеріїв Міжнародного паралімпійського комітету, що є важливим для максимального залучення ветеранів.

Аналіз публікацій, сфокусованих саме на цільовій групі ветеранів війни та членів їх сімей, щодо впливу фізичної культури і спорту на їх реабілітацію та реінтеграцію, дозволив виділити тематичні кластери, які спрямовують на необхідність подальших досліджень, що враховуватимуть специфічні потреби українських ветеранів та членів їх сімей, базуючись на кращих світових практиках.

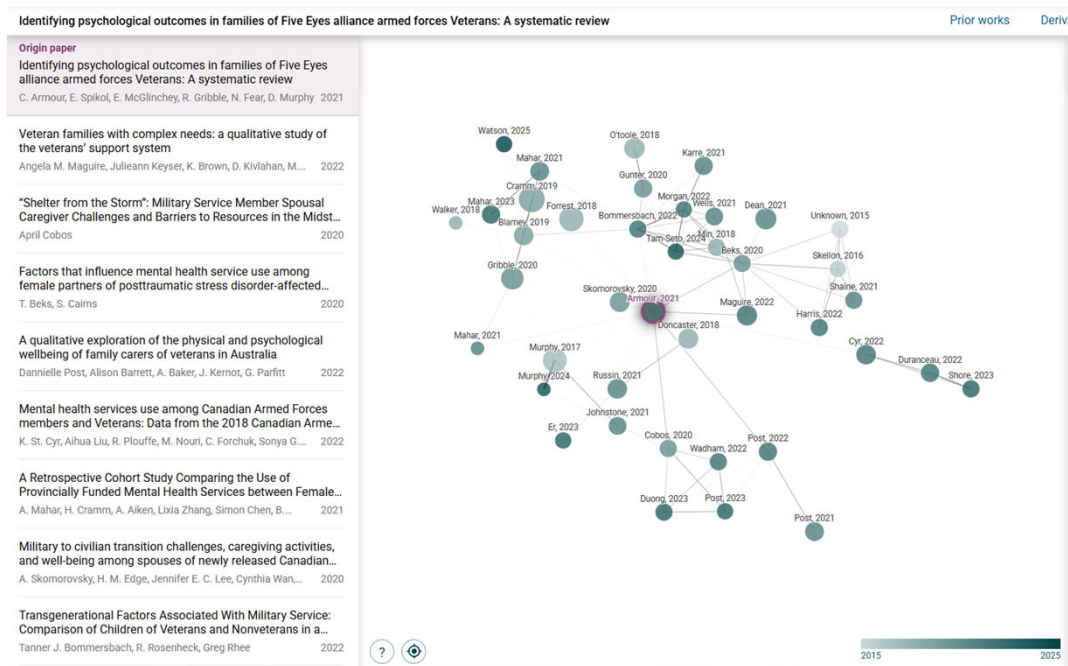

Рис. 6. Результати кластеризації пов'язаних статей зі статтю «Identifying psychological outcomes in families of Five Eyes alliance armed forces Veterans: A systematic review» (2022)

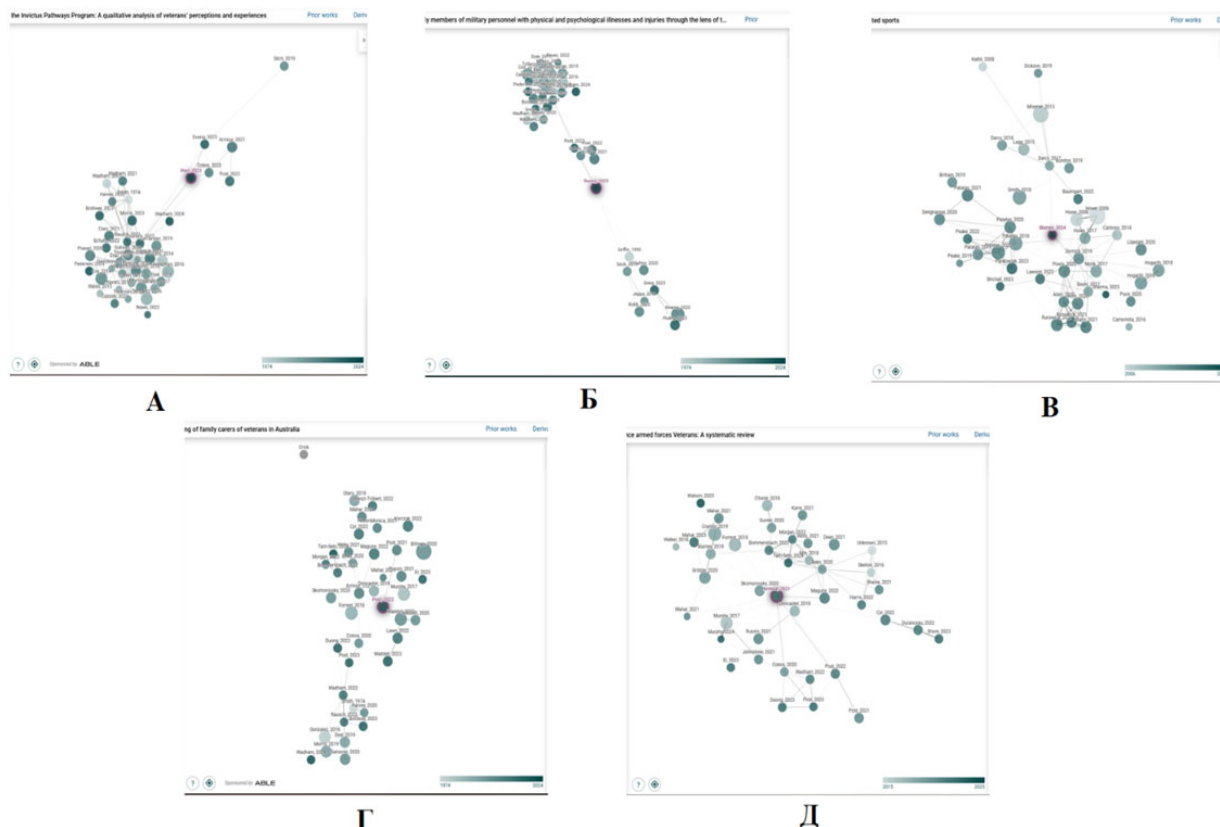

Рис. 7. Результати кластеризації пов'язаних статей

ЛІТЕРАТУРА

1. Аналітична інформація за даними Міністерства у справах ветеранів України. Міністерство у справах ветеранів. URL: <https://data.mva.gov.ua> (дата звернення: 5.01.2023).
2. Базильчук О. Роль адаптивного спорту у соціалізації ветеранів із фізичними травмами. *Physical Culture and Sport: Scientific Perspective*. 2025. Т. 2, № 1. С. 242–247. URL: [https://doi.org/10.31891/pcs.2025.1\(1\).96](https://doi.org/10.31891/pcs.2025.1(1).96) (дата звернення: 20.06.2025).
3. Кропивницька Т. Види спорту для фізкультурно-спортивної реабілітації ветеранів війни: аналіз міжнародної та вітчизняної практики. *Sport Science Spectrum*. 2024; 3: 46–51 DOI: <https://doi.org/10.32782/spectrum/2024-3-7>
4. Крушинська Н., Когут І. Вплив занять бігом на рівень стресу в учасників бойових дій. *Теорія і методика фіз. виховання і спорту*. 2023. № 4, с. 37–41. <https://doi.org/10.32652/tmfvs.2022.4.37-41>
5. Міністерство у справах ветеранів | Нова ветеранська політика – серед головних напрямів Плану пріоритетних дій Уряду на 2024 рік. *Міністерство у справах ветеранів*. URL: <https://mva.gov.ua/prescenter/category/86-novini/nova-veteranska-politika-sered-golovnih-napryamiv-planu-prioritetnih-dij-uryadu-na-2024-rik> (дата звернення: 20.06.2025).
6. Blamey H., Lawson J., Shirazipour C. H. The Invictus Games Categorisation System: A framework for adapted sports. *European Journal of Adapted Physical Activity*. 2024. Vol. 17. P. 13. URL: <https://doi.org/10.5507/euj.2024.010> (date of access: 09.06.2025).
7. A qualitative exploration of the physical and psychological wellbeing of family carers of veterans in Australia / D. Post et al. *PLOS ONE*. 2022. Vol. 17, no. 6. P. e0269012. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0269012> (date of access: 09.06.2025).
8. Blauwet C. A., Kishore M., Viera A. J. Access to adaptive sports: Barriers and facilitators for individuals with disabilities. *American Journal of Physical Medicine & Rehabilitation*, 2016. 95(6), 463–471.
9. Caddick N., Smith B. The impact of sport and physical activity on the well-being of combat veterans: A systematic review. *Psychology of Sport and Exercise*. 2014. Vol. 15, no. 1. P. 9–18. URL: <https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2013.09.011> (date of access: 19.06.2025).
10. Evans A. B., Andreassen S. M. N., Virklund A. W. "Together, we can do it all!": narratives of masculinity, sport and exercise amongst physically wounded Danish veterans. *Qualitative Research in Sport, Exercise and Health*. 2019. Vol. 12, no. 5. P. 697–716. URL: <https://doi.org/10.1080/2159676x.2019.1672774> (date of access: 19.06.2025).
11. Heineman J. A. Supporting veterans: Creating a "military friendly" community college campus. *Community College Journal of Research and Practice*. 2015. Vol. 40, no. 3. P. 219–227. URL: <https://doi.org/10.1080/10668926.2015.1112318> (date of access: 13.06.2025).
12. I AM FAMILY: Understanding the adapted sport experiences of family members of military personnel with physical and psychological illnesses and injuries through the lens of the Invictus Games / A. Duong et al. *Psychology of Sport and Exercise*. 2023. P. 102457. <https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2023.102457> (date of access: 09.06.2025).
13. Identifying psychological outcomes in families of Five Eyes alliance armed forces Veterans: A systematic review / C. Armour et al. *Journal of Military, Veteran and Family Health*. 2022. Vol. 8, no. 1. P. 7–27. URL: <https://doi.org/10.3138/jmvfh-2021-0025> (date of access: 11.06.2025).
14. Impact of Adaptive Sports Participation on Quality of Life / R. Diaz et al. *Sports Medicine and Arthroscopy Review*. 2019. Vol. 27, no. 2. P. 73–82. <https://doi.org/10.1097/jsa.0000000000000242> (date of access: 11.06.2025).
15. Military Culture and Post-Military Transitioning Among Veterans: A Qualitative Analysis / W. H. McCormick et al. *Journal of Veterans Studies*. 2019. Vol. 4, no. 2. P. 288. <https://doi.org/10.21061/jvs.v4i2.121> (date of access: 20.06.2025).
16. O'Hanlon, Rebecca (2022) 'You can leave the military, but the military never leaves you.' An ethnographic study examining the influence of a sport and physical activity-based support programme on veterans undertaking the military to civilian transition. Doctoral thesis (PhD), Manchester Metropolitan University.
17. Physical activity and sport participation in veterans with extremity musculoskeletal disorders / E. Faraji et al. *European Journal of Adapted Physical Activity*. 2023. Vol. 16. P. 2. <https://doi.org/10.5507/euj.2022.002> (date of access: 13.06.2025).
18. Re-theorising inclusion and reframing inclusive practice in physical education / D. Penney et al. *International Journal of Inclusive Education*. 2017. Vol. 22, no. 10. P. 1062–1077. <https://doi.org/10.1080/13603116.2017.1414888> (date of access: 20.06.2025).

19. Special Concerns in Military Families / M. D. Ormeno et al. *Current Psychiatry Reports*. 2020. Vol. 22, no. 12. <https://doi.org/10.1007/s11920-020-01207-7> (date of access: 19.06.2025).
20. The physical, psychological, and social impacts of participation in the Invictus Pathways Program: A qualitative analysis of veterans' perceptions and experiences / D. Post et al. *PLOS ONE*. 2023. Vol. 18, no. 10. P. e0287228. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0287228> (date of access: 20.06.2025).

REFERENCES

1. Analitichna informatsiia za danymy Ministerstva u spravakh veteraniv Ukrainy [Analytical information according to the Ministry of Veterans Affairs of Ukraine]. Ministerstvo u spravakh veteraniv. Retrieved from: <https://data.mva.gov.ua> (data zvernennia: 5.01.2023). [in Ukrainian].
2. Bazylichuk, O. (2025). Rol adaptivnoho sportu u sotsializatsii veteraniv iz fizychnymy travmamy [The role of adaptive sports in the socialization of veterans with physical injuries]. *Physical Culture and Sport: Scientific Perspective*. T. 2, № 1. S. 242–247. [https://doi.org/10.31891/pcs.2025.1\(1\).96](https://doi.org/10.31891/pcs.2025.1(1).96) (data zvernennia: 20.06.2025). [in Ukrainian].
3. Kropyvnytska, T. (2024). Vydy sportu dlia fizkulturno-sportyvnoi reabilitatsii veteraniv viiny: analiz mizhnarodnoi ta vitchyznianoï praktyky [Types of sports for physical education and sports rehabilitation of war veterans: analysis of international and domestic practice]. *Sport Science Spectrum*. 3, 46–51 DOI: <https://doi.org/10.32782/spectrum/2024-3-7> [in Ukrainian].
4. Krushynska, N., Kohut, I. (2023). Vplyv zaniat bihom na riven stresu v uchastnykiv boiovykh dii [The impact of running on stress levels in combatants]. *Teoriia i metodyka fiz. vykhovannia i sportu*. № 4, s. 37–41. <https://doi.org/10.32652/tmfvs.2022.4.37-41> [in Ukrainian].
5. Ministerstvo u spravakh veteraniv | Nova veteranska polityka – sered holovnykh napriamiv Planu prioritetnykh dii Uriadu na 2024 rik. Ministerstvo u spravakh veteraniv [Ministry of Veterans Affairs | New veterans policy is among the main directions of the Government's Priority Action Plan for 2024]. Retrieved from: <https://mva.gov.ua/prescenter/category/86-novini/nova-veteranska-politika-sered-golovnih-napriamiv-planu-prioritetnih-dii-uryadu-na-2024-rik> (data zvernennia: 20.06.2025). [in Ukrainian].
6. Blamey, H., Lawson, J., Shirazipour, C. H. (2024). The Invictus Games Categorisation System: A framework for adapted sports. *European Journal of Adapted Physical Activity*. Vol. 17. P. 13. <https://doi.org/10.5507/euj.2024.010> (date of access: 09.06.2025).
7. A qualitative exploration of the physical and psychological wellbeing of family carers of veterans in Australia / D. Post et al. *PLOS ONE*. 2022. Vol. 17, no. 6. P. e0269012. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0269012> (date of access: 09.06.2025).
8. Blauwet, C. A., Kishore, M., & Viera, A. J. (2016). Access to adaptive sports: Barriers and facilitators for individuals with disabilities. *American Journal of Physical Medicine & Rehabilitation*, 95(6), 463–471.
9. Caddick, N., Smith, B. (2014). The impact of sport and physical activity on the well-being of combat veterans: A systematic review. *Psychology of Sport and Exercise*. Vol. 15, no. 1. P. 9–18. <https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2013.09.011> (date of access: 19.06.2025).
10. Evans, A. B., Andreassen, S. M. N., Virklund, A. W. (2019). "Together, we can do it all!": narratives of masculinity, sport and exercise amongst physically wounded Danish veterans. *Qualitative Research in Sport, Exercise and Health*. Vol. 12, no. 5. P. 697–716. <https://doi.org/10.1080/2159676x.2019.1672774> (date of access: 19.06.2025).
11. Heineman, J. A. Supporting veterans: Creating a "military friendly" community college campus. *Community College Journal of Research and Practice*. 2015. Vol. 40, no. 3. P. 219–227. <https://doi.org/10.1080/10668926.2015.1112318> (date of access: 13.06.2025).
12. I AM FAMILY: Understanding the adapted sport experiences of family members of military personnel with physical and psychological illnesses and injuries through the lens of the Invictus Games / A. Duong et al. *Psychology of Sport and Exercise*. 2023. P. 102457. <https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2023.102457> (date of access: 09.06.2025).
13. Identifying psychological outcomes in families of Five Eyes alliance armed forces Veterans: A systematic review. C. Armour et al. *Journal of Military, Veteran and Family Health*. 2022. Vol. 8, no. 1. P. 7–27. <https://doi.org/10.3138/jmvfh-2021-0025> (date of access: 11.06.2025).
14. Impact of Adaptive Sports Participation on Quality of Life / R. Diaz et al. *Sports Medicine and Arthroscopy Review*. 2019. Vol. 27, no. 2. P. 73–82. <https://doi.org/10.1097/jsa.0000000000000242> (date of access: 11.06.2025).
15. Military Culture and Post-Military Transitioning Among Veterans: A Qualitative Analysis / W. H. McCormick et al. *Journal of Veterans Studies*. 2019. Vol. 4, no. 2. P. 288. <https://doi.org/10.21061/jvs.v4i2.121> (date of access: 20.06.2025).
16. O'Hanlon, Rebecca (2022). 'You can leave the military, but the military never leaves you.' An ethnographic study examining the influence of a sport and physical activity-based support programme on veterans undertaking the military to civilian transition. Doctoral thesis (PhD), Manchester Metropolitan University.
17. Physical activity and sport participation in veterans with extremity musculoskeletal disorders / E. Faraji et al. *European Journal of Adapted Physical Activity*. 2023. Vol. 16. P. 2. <https://doi.org/10.5507/euj.2022.002> (date of access: 13.06.2025).
18. Re-theorising inclusion and reframing inclusive practice in physical education / D. Penney et al. *International Journal of Inclusive Education*. 2017. Vol. 22, no. 10. P. 1062–1077. <https://doi.org/10.1080/13603116.2017.1414888> (date of access: 20.06.2025).
19. Special Concerns in Military Families / M. D. Ormeno et al. *Current Psychiatry Reports*. 2020. Vol. 22, no. 12. <https://doi.org/10.1007/s11920-020-01207-7> (date of access: 19.06.2025).
20. The physical, psychological, and social impacts of participation in the Invictus Pathways Program: A qualitative analysis of veterans' perceptions and experiences. D. Post et al. *PLOS ONE*. 2023. Vol. 18, no. 10. P. e0287228. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0287228> (date of access: 20.06.2025).

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Маринич Вікторія Леонідівна <https://orcid.org/0000-0003-2784-680X>, wikleon@ukr.net

Когут Ірина Олександрівна <https://orcid.org/0000-0002-3042-2189>, kogut_irina@ukr.net

Національний університет фізичного виховання і спорту України, вул. Фізкультури, 1, м. Київ, 03150, Україна

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Viktoriia Marynych <https://orcid.org/0000-0003-2784-680X>, wikleon@ukr.net

Kogut Iryna Oleksandrivna <https://orcid.org/0000-0002-3042-2189>, kogut_irina@ukr.net

National University of Ukraine on Physical Education and Sport, Kyiv, Ukraine